

การจัดทำพิพิธภัณฑ์สถาน

อาจารย์เพ็ญพรรณ เจริญพร*

การเก็บสะสมวัตถุต่าง ๆ เป็นงานอดิเรกของคนหลายคน โดยแต่ละคนต่างก็มีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป คนชอบเก็บสะสมส่วนใหญ่แล้วมีความผูกพันกับวัตถุที่ตนเก็บเอาไว้ มีความหวงแหน รักใคร่ ชื่นชม และภาคภูมิใจ จนทำให้ไม่อาจเก็บความชื่นชม และภาคภูมิใจไว้ได้แต่ลำพังตนเอง ต้องนำออกมาอวดญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และคนรู้จัก แล้วขยายวงกว้างออกไปถึงคนอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้บ่อยครั้งการเก็บสะสมจึงนำไปสู่การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน เปิดแสดงต่อสาธารณชนในที่สุด

สาเหตุของการเก็บสะสมของคนแต่ละคนไม่เหมือนกัน แต่อาจแบ่งเป็นสาเหตุต่าง ๆ ได้ เช่น

- การเก็บสะสมวัตถุต่าง ๆ ไว้ใช้งาน แต่ต่อมาไม่ได้ใช้งานแล้วยังเกิดความเสียดายจึงเก็บไว้ต่อไป

- การเก็บสะสมด้วยความชื่นชอบในตัววัตถุ เพราะความสวย ความแปลก ความหายาก เช่นสะสมงานศิลปะ สะสมหินแปลก

- การเก็บสะสมด้วยความผูกพันกับวัตถุ เช่น เริ่มเก็บสะสมปากกาค้ามแรกในชีวิต แล้วนำไปสู่การเก็บปากกาค้ามอื่น ๆ ต่อไป หรือสะสมตุ๊กตาที่เคยเล่นตั้งแต่เด็ก ๆ

- การเก็บสะสมด้วยความผูกพันกับบุคคล หรือกลุ่มชน สถานที่ เรื่องราว ลัทธิ โดยใช้วัตถุเป็นสื่อ เช่นสะสมวัตถุที่เป็นสมบัติบรรพบุรุษ เพื่อเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึงบรรพบุรุษ สะสมของใช้ในศาสนา

- การเก็บสะสมเพื่อการศึกษา เช่น นักกวีวิทยาสะสมแมลง นักโบราณคดีสะสมเศษภาชนะดินเผา นักสัตววิทยาสะสมโครงกระดูกสัตว์

นิสัยชอบเก็บสะสมของมนุษย์นี้ คงมีมานานตั้งแต่มนุษย์ยุคเริ่มแรก เพราะเมื่อศึกษามนุษย์ในสังคมแบบแรกเริ่ม (primitive) ในปัจจุบัน เช่น ชาวเผ่าสวาซี (Swazi) ในทวีป

---

* อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาฟริกา มีการสร้างอาคารเป็นพิเศษ เรียกว่า อุมซาโม (umsamo) เป็นที่เก็บรักษาข้าวของเครื่องใช้ของบรรพบุรุษ¹

ในประเทศจีน มีหลักฐานระบุว่า เมื่อปีที่ 477 ปี ก่อนคริสตกาล (ตรงกับ พ.ศ. 66) ลูกศิษย์ของศาสตราจารย์ได้สร้างวัดขงจื้อขึ้น ณ ตำบลฉูฟู่ จังหวัดซางดอน (Qufu, Shangdon) ขึ้นหลังจากขงจื้อเสียชีวิตได้สองปี และได้รวบรวมของใช้ของขงจื้อ เช่น เสื้อผ้า ไม้เท้า เครื่องดนตรี และเกี่ยวไ้ว และจัดแสดงให้คนทั่วไปชม² วัดขงจื้อแห่งนี้นับได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งหนึ่งที่เก่าแก่ที่สุดในโลก

ในทางตะวันตก ปโตเลมี โซเตอร์ (Ptolemy Soter) นายทหารราชวงศ์กรีกของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช แห่งอาณาจักรกรีก (Alexander the Great) ได้สร้างสถาบันแห่งหนึ่งเป็นที่เก็บสะสมหนังสือ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อุปกรณ์เครื่องใช้ในการแสดงและอื่น ๆ ไว้ให้นักปราชญ์ และนักคิดได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ สถาบันแห่งนี้สร้างในเมื่อราว 300 ปี ก่อนคริสตกาล (พุทธศตวรรษที่ 3) ณ เมืองอเล็กซานเดรีย ประเทศอียิปต์ และเรียกสถาบันแห่งนั้นว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งอเล็กซานเดรีย (Museum of Alexandria) ทั้งนี้เพื่อเป็นเกียรติแด่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชนั่นเอง³

คำว่า มิวเซียม (Museum) ที่ใช้ที่เมืองอเล็กซานเดรีย นี้ ภาษากรีกเรียกว่า Mouseion ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้เรียกเทวาลัยของเทพธิดาเก้าองค์ ซึ่งเป็นธิดาของซีอุส (Zeus) เทพสูงสุดของกรีกและเทพีแห่งความทรงจำ ซึ่งทรงพระนามว่า เมมโมซีน (Mnemosyn) เทพธิดาทิ้งเก้าองค์นี้มีพระนามต่าง ๆ กัน แต่เรียกรวมกันว่า มิวส์ (Muses) เป็นเทพธิดาแห่งบทกวี การร้องรำ ทำเพลง ดาราศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งนับรวมว่าเป็นเทพีแห่งศิลปะ และวิทยาการ มีหน้าที่ขับขานบทเพลงในพิธีบูชาเทพเจ้า และวีรบุรุษ⁴ การนำเอาชื่อเรียกเทวาลัยของเทพธิดามิวส์นี้ มาตั้งเรียกสถาบัน ซึ่งเป็นที่เก็บรวบรวมวัตถุต่าง ๆ และเปิดแสดงเพื่อการศึกษานี้คงจะด้วยต้องการให้มีความหมายว่า สถาบันแห่งนั้นเป็นที่รวมแห่งศิลปะ

¹ Olofsson, Elisabet, Museums without limits; Swedish and African Museums, Nordisk Museologi, 1995, Volume 2, Pp 87.

² Donghai, Su, Museums and Museum Philosophy in China Nordisk Museologi, 1995, Volume 2, Pp 63.

³ Britanica World Language Dictionary Vol I, Oxford : Clarendon Press, 1962 P.1300.

⁴ The World Book Encyclopedia, world Book Inc, 1988, P. 941.

วิทยาการนั่นเอง และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งอเล็กซานเดรีย นับว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่ดีเก่าแก่ที่สุดในโลกอีกแห่งหนึ่ง

ในประเทศไทย คำว่าพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งหมายถึงคำว่า Museum ในภาษาอังกฤษ นั้น มาจากคำว่า พิพิธภัณฑ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงบัญญัติขึ้นเป็นนามพระที่นั่งที่ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ตั้งแสดงวัตถุสะสมส่วนพระองค์ พระที่นั่งองค์นี้คือพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ อยู่ในพระบรมมหาราชวัง บางครั้งทรงใช้เป็นที่รับราชอาคันตุกะเป็นการส่วนพระองค์ เช่น เซอร์จอห์น บาวริง ซึ่งได้บันทึกไว้ว่าได้เข้าชมสิ่งของต่าง ๆ ที่จัดแสดงอยู่ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้พระยาภาสกรวงศ์ นำวัตถุต่าง ๆ ในพระที่นั่งราชฤดีมาจัดแสดงให้ประชาชนทั่วไปชม ณ หอทองคอกเดียว ซึ่งเป็นสโมสรนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง ใช้เวลาจัดตั้งดำเนินการทั้งสิ้นเจ็ดวันจึงแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรนิทรรศการดังกล่าวในตอนค่ำวันที่ 19 กันยายน 2417 เป็นการเปิดกิจการพิพิธภัณฑ์สถานเป็นครั้งแรกในประเทศไทย จึงนับว่าวันดังกล่าวเป็นวันพิพิธภัณฑ์ไทย

สาเหตุที่ไม่นับว่าพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ในรัชกาลที่ 4 เป็นพิพิธภัณฑ์สถาน เพราะพระที่นั่งดังกล่าวเป็นเพียงที่เก็บรวบรวมวัตถุสะสมส่วนพระองค์ สถานที่ที่จัดว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานตามคำจำกัดความของยูเนสโก (UNESCO) จะต้องมียุทธศาสตร์ครบสามประการคือ มีการเก็บรวบรวมวัตถุเป็นการถาวร และจัดแสดงให้ประชาชนชม เพื่อความรู้และความเพลิดเพลิน สถานที่ที่มีการเก็บสะสมรวบรวมวัตถุ แต่ไม่เปิดให้คนทั่วไปชม หรือเปิดให้ชมเพื่อการค้าขายวัตถุเหล่านั้น เช่น ตามร้านขายของเก่าเช่นนี้ ไม่ถือเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน หรือห้องแสดงภาพที่ไม่มีการเก็บสะสมรวบรวมวัตถุไว้ ก็ไม่ถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน ดังนั้นจากคำจำกัดความข้างต้นจึงรวมสถาบันและสถานที่หลายหลากที่จัดว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานคือ ห้องสมุด หอจดหมายเหตุ หอศิลป์ อุทยานประวัติศาสตร์ วนอุทยาน สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์ฯ สัตว์น้ำ เป็นต้น

⁵ กรมศิลปากร, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งประเทศไทย, บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2532.

⁶ จิรา จงกล, พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2532.

พิพิธภัณฑ์สถานต่าง ๆ เหล่านี้ แบ่งออกตามสาขาวิชาได้อย่างกว้าง ๆ คือ⁷

- พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ ศิลปะร่วมสมัย และศิลปะสมัยใหม่
- พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี
- พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยา และพื้นบ้าน
- พิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา เช่น สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์สถานสัตว์น้ำ
- พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี
- พิพิธภัณฑ์สถานสหวิทยาการ คือรวมหลายสาขาวิชาเข้าด้วยกัน
- พิพิธภัณฑ์สถานเฉพาะด้าน เช่น พิพิธภัณฑ์ฯ หินแปดก พิพิธภัณฑ์สถานหอย

ดังนั้นทุกวิชาการทุกสาขา และทุกวิชาชีพ จึงสามารถจัดทำพิพิธภัณฑ์สถานได้

จะเริ่มต้นทำพิพิธภัณฑ์ฯ กันอย่างไร

พิพิธภัณฑ์สถาน เริ่มต้นได้หลายวิธีคือ

วิธีที่ 1 เริ่มจากการเก็บสะสมวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างเมื่อจำนวนวัตถุสะสมมากขึ้น ก็จัดหาอาคารสถานที่ที่เหมาะสม แล้วนำวัตถุสะสมนั้นออกมาจัดแสดง และเปิดให้คนชม เช่น บ้านพิพิธภัณฑ์ของคุณเอก นาวิกมูล

วิธีที่ 2 เริ่มต้นจากมีอาคารที่มีความสำคัญ สวยงาม หรือเก่าแก่ที่ต้องการจะอนุรักษ์ไว้ โดยจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน พิพิธภัณฑ์สถาน que เริ่มโดยวิธีนี้ เช่น พระที่นั่งวิมานเมฆ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่าน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี ซึ่งใช้อาคารศาลากลางจังหวัดหลังเดิม ซึ่งเป็นโบราณสถาน มาจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน

วิธีที่ 3 เริ่มต้นจากความต้องการให้มีสถานที่เก็บอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม หรือความต้องการให้มีสถานที่จัดแสดงวัตถุต่าง ๆ เพื่อการศึกษา วิธีนี้มักจะเป็นวิธีการเริ่มต้นการจัดทำพิพิธภัณฑ์สถานของหน่วยงานหรือสถานศึกษา เช่น ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ที่ท้องฟ้าจำลอง ถนนสุขุมวิท และพิพิธภัณฑ์ฯ วิทยาศาสตร์คลอง 5 รังสิต พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี ฯลฯ พิพิธภัณฑ์สถานเหล่านี้มักเริ่มดำเนินการด้วยการศึกษาค้นคว้าหาเรื่องราวที่จะจัดแสดงแล้วจึงรวบรวมวัตถุมาจัดแสดง

การเริ่มต้นจัดทำพิพิธภัณฑ์สถานโดยวิธีที่ 3 คือเริ่มจากความคิดจะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานก่อนอื่น แล้วจึงดำเนินการในขั้นต่อไปนี้เป็นแนวทางที่น่าจะก่อให้เกิดปัญหาตามมา

⁷ ICOM Statues Article 4 adopted by the 11th ICOM General Assunbly 1974.

น้อยที่สุด เพราะเป็นการเริ่มต้นที่มีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายเป็นเครื่องชี้แนะแนวทางในการดำเนินงาน และมีปัจจัยอื่นมาเป็นที่จำกัดน้อยกว่าการเริ่มจากการมีวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจไม่ได้จำกัดขอบเขตของการสะสม ทำให้มีวัตถุประสงค์หลายหลาก ซึ่งอาจเข้าหรือไม่เข้ากันกับเรื่องราวที่ต้องการจัดแสดงก็ได้ และถ้าจะนำวัตถุประสงค์ประเภทต่าง ๆ ทุกประเภทออกมาเข้าจัดแสดงให้คนชม ก็จะทำให้เนื้อเรื่องที่จัดแสดงไม่มีความต่อเนื่องกัน

ยกตัวอย่างสมมติว่า มีการสะสมวัตถุจำพวกตัวอย่างพืช และสัตว์จากส่วนต่าง ๆ ของโลก ร่วมอยู่กับโบราณวัตถุของไทย และศิลปวัตถุของประเทศจีน การนำวัตถุประสงค์ทั้งสามกลุ่มมาจัดเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกันนั้นทำได้ยากยิ่ง

ข้อเสนอแนะในการเก็บรวบรวมวัตถุ

การเก็บรวบรวม หรือการสะสมวัตถุเป็นงานสำคัญของพิพิธภัณฑสถาน มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมวัตถุเฉพาะที่ได้มาโดยถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น เพราะการรับวัตถุผิดกฎหมายเข้ามาไว้ในครอบครองเป็นความผิดทางอาญา หลายคนอาจไม่ทราบว่าโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นพบในดิน หรือตามผิวดิน แม้ในบริเวณบ้านของเราเอง ถ้าเราไม่มีหลักฐานที่ยืนยันความเป็นเจ้าของได้ โบราณวัตถุเหล่านั้นจะต้องตกเป็นทรัพย์สินแผ่นดินต้องนำไปมอบให้กรมศิลปากร และผู้พบของนั้นมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนหนึ่งในสามของมูลค่าทรัพย์สินนั้น ดังระบุไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2534 ดังนั้นการเก็บของเก่าตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ โดยมิได้รับอนุญาต จึงเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย⁸

ในกรณีที่ซื้อวัตถุมาจากร้านค้า หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งเราไม่อาจทราบได้ว่าวัตถุนั้น ๆ มีที่มาผิดกฎหมายหรือไม่ นักสะสมหรือพิพิธภัณฑสถานสามารถป้องกันตนไว้ก่อนได้ด้วยการขอหลักฐานการซื้อขาย เช่น ใบเสร็จรับเงิน ซึ่งระบุชื่อ และที่อยู่พร้อมสำเนาบัตรประจำตัว และทะเบียนการค้าของผู้ขายไว้อ้างอิงด้วย

2. จำกัดขอบเขตการเก็บสะสม เพราะการสะสมวัตถุหลายประเภทในขอบเขตกว้างขวางจะทำให้การสะสมนั้นครบถ้วนสมบูรณ์ได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิพิธภัณฑสถานขนาดเล็ก ยิ่งจำเป็นต้องมีขอบเขตการสะสม และจัดแสดงเฉพาะเรื่อง เช่น การสะสม

⁸ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 มาตรา 24

วัตถุเฉพาะที่เกี่ยวกับท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถาน หรือสะสมวัตถุเฉพาะประเภท เครื่องปั้นดินเผา หรือสะสมวัตถุเฉพาะยุคสมัยใดสมัยหนึ่ง

3. ต้องสะสมวัตถุควบคู่ไปกับประวัติ และข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุนั้น ๆ เพราะจะเป็นประโยชน์มากกว่าการสะสมแต่เพียงวัตถุอย่างเดียว ดังนั้นเมื่อวัตถุสะสมเข้ามาสู่พิพิธภัณฑสถานไม่ว่าโดยวิธีใด เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุไว้โดยทันที และจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าให้ได้ข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุเหล่านั้นให้มากยิ่งขึ้นด้วย

การทำทะเบียนวัตถุ

การทำทะเบียนวัตถุ คือการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑสถานไว้เป็นหลักฐาน เปรียบวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑสถานเหมือนกับคนเมื่อเกิดมาก็ต้องแจ้งเกิดที่ฝ่ายทะเบียนราษฎรของอำเภอที่เกิด มีการบันทึกว่าเด็กเกิดมามีใครเป็นพ่อ แม่ อาศัยอยู่ที่ใด เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ หรือตาย ก็ต้องแจ้งแก้ไขข้อมูล วัตถุพิพิธภัณฑสถานก็เช่นเดียวกัน เมื่อรับเข้าพิพิธภัณฑสถานก็ต้องบันทึกว่าได้มาอย่างไร มีประวัติความเป็นมาอย่างไร รับมาแล้วเก็บไว้ที่ไหน ย้ายที่เก็บอย่างไร ฯลฯ

ประโยชน์ในการทำทะเบียนวัตถุ คือ

- 1) เป็นการควบคุมวัตถุ ทำให้รู้จำนวน และข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้ในขั้นตอนการดำเนินการอื่น ๆ ของพิพิธภัณฑสถาน
- 2) เป็นการรักษาความปลอดภัยของวัตถุ ป้องกันมิให้เจ้าหน้าที่ทุจริตยกออก เมื่อวัตถุสูญหายก็จะสามารถตรวจสอบได้
- 3) การบันทึกข้อมูลวัตถุอย่างละเอียดพร้อมรูปถ่าย เป็นหลักฐานแสดงความเป็นเจ้าของวัตถุนั้น ๆ ในกรณีที่สูญหายก็อาจแจ้งความและติดตามกลับคืนมาได้
- 4) ข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุโดยเฉพาะประวัติที่มา ประโยชน์ใช้สอย เหล่านี้เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า และการเล่าเรื่องราวในการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน

ข้อมูลใดบ้างเกี่ยวกับวัตถุที่จะต้องบันทึกลงในทะเบียนวัตถุ

- เลขประจำวัตถุ ซึ่งพิพิธภัณฑสถานเป็นผู้ออกให้ เลขประจำวัตถุนี้จะต้องเขียนติดไว้กับวัตถุด้วย และเขียนไว้ในบัตร หรือสมุดทะเบียนให้ตรงกัน จะได้บ่งชี้ได้ว่าวัตถุชิ้นนั้นมีข้อมูลอย่างไร

- ชื่อวัตถุ ซึ่งอาจเป็นชื่อเฉพาะ (ถ้ามี) เช่น ชื่องานศิลปะ “ขลุ่ยทิพย์” ของศาสตราจารย์เจียน อิมศิริ หรืออาจเป็นชื่อสามัญ เช่น พระพุทธรูป ผู้พระธรรมดระกร้า
- ลักษณะของวัตถุ เป็นการบรรยายรูปพรรณสัณฐานของวัตถุว่า มีรูปร่าง ลวดลาย สี สัน ฯลฯ อย่างไร
- วัสดุที่ใช้ทำวัตถุนั้น ๆ เช่น ทองคำ ไม้ ดินเผา หิน
- ขนาดกว้าง ยาว สูง หนา เส้นผ่าศูนย์กลาง และ/หรือ น้ำหนัก (เช่น น้ำหนักทองคำ น้ำหนักเพชร หรืออัญมณี)
- ประโยชน์ใช้สอยของวัตถุนั้น
- ประวัติที่มาว่าได้อย่างไร ชื่อจากใคร ถ้าได้จากการขุดค้นก็ระบุแหล่งโบราณคดี ปีที่ขุดค้น ผู้ขุดค้นดิน ฯลฯ
- สภาพของวัตถุสมบูรณ์ หรือชำรุดเสื่อมสภาพอย่างไรบ้าง
- ราคา - ราคาซื้อ ราคาประกัน
- ผู้รับวัตถุเข้าพิพิธภัณฑสถาน และวันที่รับ
- ผู้ทำทะเบียน และวันที่ทำทะเบียน
- สถานที่เก็บวัตถุ
- รูปถ่าย และหมายเลขฟิล์ม
- ข้อมูลการซ่อมแซม และสงวนรักษาวัตถุ
- แฟ้มเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เช่น ใบซื้อ ใบรับเงิน อยู่แฟ้มใด แฟ้มเก็บที่ใด
- เอกสารที่อ้างถึง หรือกล่าวถึงวัตถุนั้น เช่น วัตถุนั้นเคยตีพิมพ์ในหนังสือ หรือสิ่งตีพิมพ์ใดบ้าง

การซ่อมสงวนรักษาวัตถุ

วัตถุสะสมอาจมีการชำรุดเสียหายมาก่อนที่จะนำเข้าสู่พิพิธภัณฑสถาน ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานจึงต้องมีการป้องกันการเสื่อมสภาพของวัตถุ และแม้ว่าวัตถุจะเสื่อมสภาพลงบ้างแล้ว ก็ต้องหาวิธีการหยุดยั้ง และซ่อมแซมวัตถุตามความจำเป็น วิธีการ หรือขั้นตอนดังกล่าวนี้เรียกว่า การซ่อมสงวนรักษาวัตถุ

วัตถุสะสมในพิพิธภัณฑสถานอาจเสื่อมสภาพได้ด้วยสาเหตุหลายประการ คือ

1) เสื่อมสภาพโดยอุบัติเหตุ เช่น มีการกระทบกัน หรือตกแตก หัก ดังนั้นในพิพิธภัณฑ์สถานจึงต้องมีมาตรการป้องกันอุบัติเหตุที่จะเกิดขึ้นกับวัตถุสะสมด้วยการกำหนดระเบียบปฏิบัติ และจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ในการจับต้องเคลื่อนย้ายวัตถุได้อย่างถูกต้อง และปลอดภัย จัดสถานที่ปฏิบัติงานให้สะอาด และเป็นระเบียบเรียบร้อย จัดให้มีอุปกรณ์ช่วยในการเคลื่อนย้าย เช่นรถเข็น รอก ภาชนะใส่วัตถุในการขนย้าย

2) เสื่อมสภาพโดยสภาพแวดล้อม เช่น แผลง ปลวก มอด อุณหภูมิ และความชื้นไม่เหมาะสม ฝุ่นละออง และมลพิษในอากาศ

วัตถุสะสมที่ทำด้วยวัสดุต่างกัน ต้องการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแตกต่างกันออกไป ซึ่งเราอาจแบ่งประเภทวัสดุในแง่ของการสงวนรักษาวัตถุออกเป็น 2 ประเภท คือ

- อินทรีย์วัตถุ คือวัตถุที่ได้จากพืช หรือสัตว์ สิ่งมีชีวิต เช่นกระดาษ ผ้าฝ้าย ผ้าขนสัตว์ ผ้าที่ทำจากใยพืช หนังสือ ขนสัตว์ เขาสัตว์ งาช้าง ไม้ ไม้ไผ่ หวาย ยานลิพา เถวัลย์ เครื่องจักรสาน ฯลฯ อินทรีย์วัตถุนี้เสื่อมสภาพได้ง่ายด้วยสาเหตุ อุณหภูมิ และ/หรือความชื้นที่ไม่เหมาะสม หมายถึงอยู่ในที่เย็นเกินไปก็จะเปราะแตก อยู่ในที่ร้อนเกินไปก็จะทำให้เกิดเชื้อรา แบคทีเรีย เหงาเกินไปก็แตก ขึ้นเงาไปก็ทำให้จุลินทรีย์เจริญเติบโตเร็ว ฝุ่นก็เป็นตัวทำลายอินทรีย์วัตถุ นอกจากนี้อินทรีย์วัตถุยังเป็นอาหารของแมลง เช่นปลวก แมลงสาบ แมงชีปะขาว แมงกินผ้าอื่น ๆ และแสงก็เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้วัตถุชำรุดเสียหาย รังสีต่ำกว่าแดง (alpha red) ทำให้เกิดความร้อน และรังสีเหนือม่วง (ultra violet) เป็นตัวการทำลายเม็ดสีทำให้สีซีดจาง สีขาวกลายเป็นสีเหลืองอ่อน หรือน้ำตาล

ในการเก็บสะสม และจัดแสดงอินทรีย์วัตถุในพิพิธภัณฑ์สถาน จึงจำเป็นต้องระวังเรื่องสภาพแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมสภาพของวัตถุ

- อนินทรีย์วัตถุ คือวัตถุที่ได้จากดิน หิน แร่ ตามธรรมชาติ เช่น เครื่องปั้นดินเผา หินชนิดต่าง ๆ รวมทั้งอัญมณี วัตถุที่เป็นโลหะตามธรรมชาติ หรือโลหะผสม ทองคำ เงิน ทองเหลือง สำริด หรือวัตถุที่สังเคราะห์ขึ้นด้วยขบวนการทางวิทยาศาสตร์ เช่น พลาสติก ซีเมนต์ ฯลฯ

อนินทรีย์วัตถุมีความคงทนต่อดินฟ้าอากาศ และสภาพแวดล้อมได้ดีกว่าอินทรีย์วัตถุ แต่บางครั้งความชื้นก็อาจทำให้โลหะเป็นสนิมได้ จึงต้องพิจารณาดูแลวัตถุต่างชนิดกันให้แตกต่างกันออกไป การดูแลซ่อมสงวนรักษาวัตถุนี้เป็นงานที่ควรดำเนินงานแต่เนิ่น ๆ โดยการกำจัดสาเหตุที่ทำให้วัตถุเสื่อมสภาพออกไป เช่น

นำเสื้อฝ้ายมาอบยาฆ่าแมลง หรือฉีดยาฆ่าปลวก และป้องกันไม่ให้วัตถุเหล่านั้นมีสิ่งที่จะทำให้เกิดเสียหายได้อีก

การรักษาความปลอดภัย

วัตถุสะสมส่วนใหญ่เป็นวัตถุที่มีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เทคโนโลยี หรือมีคุณค่าทางจิตใจ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่เป็นมรดกตกทอดถึงคนรุ่นหลังด้วยการปกป้องรักษาไว้ไม่ให้ชำรุด สูญหายด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทั้งอุบัติเหตุ และการเสื่อมเพราะสภาพแวดล้อมดังกล่าวข้างต้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งป้องกันมิให้สูญหาย

การที่วัตถุในพิพิธภัณฑสถานสูญหายเกิดจากเหตุ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ สูญหายเพราะความบกพร่องสะเพร่าของเจ้าหน้าที่ และสูญหายเพราะถูกขโมย

การหายเพราะความบกพร่องของเจ้าหน้าที่ มักเกิดขึ้นระหว่างที่มีการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เช่น ทำหล่นหายระหว่างการขนย้าย โดยเฉพาะวัตถุที่มีขนาดเล็ก หรือระหว่างการแกะหีบห่อวัตถุมีเศษวัสดุ และเมื่อนำเศษวัสดุไปทิ้งก็เก็บวัตถุสะสมติดไปด้วย ฯลฯ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ที่ต้องทำงานเกี่ยวข้องกับวัตถุจึงต้องมีความละเอียด รอบคอบ มีการตรวจวัตถุทุกครั้งก่อนและหลังปฏิบัติงานเพื่อให้แน่ใจว่าวัตถุอยู่ครบ

ส่วนการสูญหายเพราะถูกขโมยนั้น ส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นกับวัตถุที่มีราคา แต่ถ้าเราวางวัตถุไว้ลือตาขโมยได้ง่ายก็อาจเป็นการเชิญชวนให้ผู้ที่ไม่ได้ตั้งใจหยิบฉวยไปได้ โจรที่ขโมยของในพิพิธภัณฑสถานแบ่งเป็น 3 จำพวก คือ

- เจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีโอกาสในการทำโจรกรรมได้ง่าย การทำทะเบียนวัตถุจะทำให้เรารู้จำนวนวัตถุที่มีอยู่ทั้งหมด พิพิธภัณฑสถานส่วนใหญ่มีการวางกฎระเบียบ และมาตรการป้องกันการขโมยของเจ้าหน้าที่ โดยจำกัดจำนวนบุคลากรที่สามารถเข้าถึงวัตถุได้ และจัดแบ่งหน้าที่ และขั้นตอนความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ ซึ่งเมื่อวัตถุสูญหายจะระบุได้ว่าหายขณะอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ใด ในกรณีเช่นนี้ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบก็ต้องระมัดระวังมิให้ของหายขณะอยู่ในความรับผิดชอบของตน

- โจรสมัครเล่น คือผู้มีได้ตั้งใจจะขโมยของ เป็นเพียงผู้เข้าชมธรรมดา แต่เมื่อเข้าชมวัตถุที่จัดแสดงอยู่แล้วเกิดความอยากได้ ทั้งวัตถุนั้นก็อาจอยู่ในที่ที่ไม่แน่นหนามั่นคง จึงหยิบฉวยเอาไป ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานจึงต้องจัดแสดงวัตถุที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักไม่มาก

นักให้มิดชิด โดยใส่ตู้ หรือแทนมีครอบหนาแน่น และพิพิธภัณฑสถานส่วนใหญ่ไม่อนุญาตให้ผู้ชมนำกระเป๋า หรือหีบห่อขนาดใหญ่เข้าไปในห้องจัดแสดง เพราะจะทำให้ดูแลรักษาความปลอดภัยได้ยาก ถ้ามีการขโมยวัตถุใส่ในกระเป๋าขนาดใหญ่ นั้น

- **โจรมืออาชีพ** คือผู้ที่ตั้งใจเข้ามาในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อขโมยของโดยตรง โจรพวกนี้มักขโมยของที่มีราคาสูง มีการวางแผนมาก่อนล่วงหน้า และมักปฏิบัติงานกันเป็นคณะหลายคน พิพิธภัณฑสถานจึงจำเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยคอยดูแล และติดตั้งอุปกรณ์รักษาความปลอดภัย เช่น สัญญาณกันขโมยชนิดต่าง ๆ และกล้องโทรทัศน์วงจรปิด นอกจากนี้วิธีการจัดแสดงที่รอบคอบ ก็จะช่วยป้องกันวัตถุให้พ้นจากการโจรกรรมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุมีค่า ราคาสูงเป็นที่นิยมในท้องตลาดจะต้องติดตั้งไว้ในตู้ที่มั่นคง แข็งแรง จัดแสดงไว้ในจุดที่เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย และกล้องโทรทัศน์จะมองเห็นได้ง่ายจากหลายทิศทาง

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

- 1) กำหนดขอบเขตของเนื้อหาในการจัดแสดง คือถ้าจะจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านเล่าเรื่องของท้องที่ใดท้องที่หนึ่ง เราจำเป็นต้องกำหนดว่าจะแสดงเรื่องราวของท้องที่นั้น ๆ เท่านั้น แล้วกำหนดว่าเนื้อหาจะแสดงเรื่องอะไรบ้าง
- 2) ศึกษาค้นคว้าข้อมูล และเรื่องราวตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้แล้ว โดยศึกษาได้จากเอกสารต่าง ๆ จากการปฏิบัติงานทางวิชาการภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ หรือสำรวจ เพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสาร
- 3) นำข้อมูล และเรื่องราวที่ได้ มาเขียนเล่าเรื่องตามที่ต้องการตามลำดับว่าจะเล่าอะไรก่อน อะไรหลัง และเล่าอย่างไร
- 4) คัดเลือกวัตถุที่สะสมไว้ จัดเป็นหมวดหมู่ ประเภท ยุคสมัย ให้เข้ากับเรื่องที่ต้องการเล่า แล้วคิดว่าวัตถุแต่ละชิ้นจะสื่อถึงข้อมูลใด และจะบอกเรื่องราวอะไรได้บ้าง บางครั้งวัตถุอาจจะมีไม่พอ ไม่สามารถบอกเรื่องราวได้ครบ เราอาจต้องหาวัตถุเพิ่ม หรือจัดทำสื่ออื่น ๆ เช่น ภาพถ่าย แผนผัง แผนภูมิ แบบจำลอง ฯลฯ เสริมหรืออาจปรับเรื่องราวบ้างเล็กน้อย เมื่อเลือกวัตถุมาเล่าเรื่องได้แล้ว ก็เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่า จะเล่าเรื่องราวตามลำดับอย่างไร ในแต่ละตอนจะใช้วัตถุชิ้นใดเล่าเรื่อง ขั้นตอนนี้เรียกว่า การเขียนบทจัดแสดง

5) ออกแบบจัดแสดง ก็คือการนำบทจัดแสดงมาศึกษาแล้ววางผังออกแบบว่า จะวางวัตถุอย่างไร ใช้อุปกรณ์ใดบ้างในการจัดแสดง และอุปกรณ์ เช่นตู้ แท่น แผง ฯลฯ และอุปกรณ์เหล่านั้น มีรูปแบบใด

6) เมื่อออกแบบตามบทจัดแสดง อาจมีการปรับบทได้บ้างเล็กน้อย แต่การออกแบบต้องพยายามให้เป็นไปตามบท มิฉะนั้นจะกระทบไปถึงเนื้อหาที่ต้องการเล่าด้วย

7) จัดทำอุปกรณ์ ตู้ แท่น แผง กรอบรูป แผนภูมิ แผนที่ แผ่นผัง คำบรรยาย

8) นำอุปกรณ์ต่าง ๆ เข้ามาติดตั้งในห้องจัดแสดง แล้วจึงนำวัตถุมาจัดตั้งตามที่ได้ออกแบบไว้ ติดตั้งป้ายคำบรรยาย ซึ่งอยู่ในการออกแบบแล้วด้วย

ลักษณะของนิทรรศการที่ดี

- เล่าเรื่องได้อย่างชัดเจน และเข้าใจง่าย
- ให้ข้อมูลถูกต้อง และมากเพียงพอ
- มีความสวยงาม ต่อเนื่อง ดูเพลินไม่น่าเบื่อ
- มีความปลอดภัยทั้งผู้ชม และวัตถุสะสม
- ผู้ชมได้รับความรู้ ความเข้าใจ เกิดอารมณ์ และทัศนคติตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้
- ดูแลรักษาให้สะอาดใหม่อยู่เสมอได้โดยง่าย

ข้อพึงสังเกตในการจัดทำพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์สถานหลายแห่งตั้งขึ้นแล้วด้วยความพยายาม แรงกาย แรงใจ และทุนทรัพย์จำนวนมาก แต่เมื่อตั้งเสร็จแล้วจัดแสดง และเปิดให้ประชาชนทั่วไปได้ชมแล้วปรากฏว่าไม่ประสบผลสำเร็จ และมีปัญหาหลายประการตามมา ดังนั้นท่านทั้งหลายที่ต้องการจะจัดทำพิพิธภัณฑ์สถานไม่ว่าจะขนาดเล็ก หรือใหญ่ก็ตาม จะต้องระลึกไว้เสมอว่าท่านกำลังจะมีภาระผูกพันไปตลอดชีวิต การทำพิพิธภัณฑ์สถานเปรียบเสมือนการเลี้ยงเด็กที่จะต้องเลี้ยงดูและสั่งสอนเป็นภาระผูกพันไปตลอด ดังนั้นเมื่อทำสำเร็จเป็นพิพิธภัณฑ์สถานมีการจัดแสดงเรียบร้อยแล้วไม่ใช่ว่างานจะเสร็จสิ้นลง เพราะงานของท่านเพิ่งจะเริ่มต้น ท่านจะต้องดูแลรักษาดำเนินกิจการต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ภาระงานเหล่านั้น คือ

1) จะต้องเป็นผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์สถาน คอยเปิดปิด ทำความสะอาด และเฝ้ารักษาความปลอดภัย ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็กที่ท่านจะดูแลเอง ก็หมายความว่าท่านจะต้องอุทิศเวลาของท่านให้ทั้งวัน และทุกวันที่มีการเปิดพิพิธภัณฑ์สถาน

2) ต้องมีงบประมาณ คือเงินเป็นค่าใช้จ่าย เป็นค่าเงินเดือนเจ้าหน้าที่ ค่าอุปกรณ์ ในการทำความสะอาด ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ค่าซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด

3) ต้องทำให้มีผู้เข้าชมสม่ำเสมอ ถ้าทำพิพิธภัณฑ์สถานแล้วไม่มีผู้ชมก็นับว่าเป็น การสูญเปล่า หรือ ไม่คุ้มค่า ดังนั้นจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อ ดึงดูดความสนใจให้คนเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถาน เป็นการดึงคนให้เข้าพิพิธภัณฑ์สถาน สม่ำเสมอ

คำแนะนำสำหรับการทำพิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็ก

1) หาผู้ร่วมอุดมการณ์ที่คิดอยากจะทำพิพิธภัณฑ์สถานมาช่วยตั้งแต่แรกเริ่ม ช่วย กันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันเป็นเจ้าของ ซึ่งอาจหมายถึงมาช่วยกันหาเงินทำด้วย ยิ่งมากคนยิ่งดี เพราะถ้าทำแล้วไม่มีคนอื่นมาดูแล อย่างน้อยผู้ร่วมงานทั้งหลายก็จะมาดูแล ชวนญาติ เพื่อนฝูง และ คนรู้จักให้มาดูแลพิพิธภัณฑ์สถานของเรา

2) ขยายขอบข่ายให้คนในชุมชนละแวกใกล้เคียงเข้ามามีส่วนร่วม เช่น โรงเรียน และประชาชนทั่วไปให้มาช่วยกันออกความคิดเห็น มาร่วมทำงาน และร่วมเป็นเจ้าของพิพิธ ภัณฑ์สถานนั้น

3) จัดกิจกรรมต่าง ๆ เสริมการจัดแสดง เช่น จัดบรรยาย อภิปราย จัดการแสดง ฉายภาพยนตร์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดง

4) ทำพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อชุมชน เมื่อชุมชนเกิดความต้องการ โดยเฉพาะ ความต้องการความรู้และวิชาการ พิพิธภัณฑ์สถานควรตอบสนองความต้องการของชุมชน เช่น จัดการอบรมด้านการออกแบบ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อให้คนในชุมชนได้รับความรู้ เพื่อนำไปพัฒนาหัตถกรรมในหมู่บ้านให้ดีขึ้น นั่นก็คือพิพิธภัณฑ์สถานในชุมชนจะต้องเป็น ผู้นำในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ก้าวทันความเจริญของโลกในยุคโลกาภิวัตน์นั่นเอง

กล่าวโดยสรุปก็คือ การทำพิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็ก ควรจะคำนึงถึงชุมชนใน ท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน และให้ความสำคัญกับชุมชนอย่างจริงจังต่อเนื่อง ตลอดไป เพื่อที่จะให้พิพิธภัณฑ์สถานนั้นเป็นของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชนอย่าง แท้จริง

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504. พิมพ์ครั้งที่ 4 สำนักพิมพ์สมาพันธ์, 2541.

จิรา จงกล. พิพิธภัณฑสถานวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2 อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2532.

Britannica World Language Dictionary Vol I. Oxford : Clarendon Press, 1962.

Donghai. Su. **Museums and Museum Philosophy in China.** Nordisk Museologi, 1955. 2.

Fahy. Anne(ed). **Collections Manapement.** New York : Routledge, 1995.

Fennelly. Lawrence J.(ed). **Museum. Archir.and Library Security.** London : Butterworths, 1983.

Hooper Greenhill. Eilean(ed). **the Educational Role of the Museum.** London:Routledge, 1994.

Olofsson Elisabet. **Museums withent Limits. Swedish and African Museums.** Nordisk Museologi, 1995. 2.

Unesco. **ICOM Statues.** Paris, 1982.

World Book Encyclopedia. World Book Inc., 1988.